

РЕАЛІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОЇ СУТНОСТІ ПОДАТКУ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Анотація

В статті розглядається створення сучасних принципів оподаткування, вплив податків на економічні процеси та їх місце у структурі валового внутрішнього продукту, процесі виробництва та кругообігу капіталу у трансформаційній економіці України.

Ключові слова: податок, принципи оподаткування, особисте споживання, капітальні вкладення, валовий внутрішній продукт, розширене виробництво, фіскально — економічна політика.

I. Вступ. Для кожного типу соціально — економічної формації притаманна система оподаткування, раціональність якої визначається рівнем розвитку товарно — грошових відносин, сучасними засобами виробництва, рівнем соціальної стабільності у суспільстві, підвищенням рівня добробуту населення держави. Ефективність дії податкового механізму базується, насамперед, на визначених, об'єктивно — обумовлених засадах фіскальної політики, певних формах і принципах оподаткування, які повинні відповідати механізмам і процесам трансформації економіки сьогодення.

Перехідна економіка України характеризується складними трансформаційними процесами, пов'язаними з формуванням ринкових засад. Фактичні дані свідчать про зростаючу тенденцію до нерівномірності розподілу доходів населення, що негативно впливає на мотивацію підприємницької діяльності та економічне зростання взагалі.

II. Постановка завдання. Саме наявність таких актуальних проблем і обумовлює мету даної статті, а саме розробити і визначити сучасні принципи оподаткування та виявити вплив податків на економічні процеси сучасного суспільства через призму рівня національного доходу, валового внутрішнього продукту, розширеного виробництва та кругообігу капіталу.

* ст. викладач кафедри теоретичної економіки Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.

III. Результати. На сьогодні в економіці України спостерігається розбалансування ринку праці (отримання доходів), існування монопольної влади на енергоресурси, тіньовий характер перерозподілу доходів тощо. В таких умовах виникає питання щодо впливу податкової політики на систему перерозподілу доходів і підвищення ефективності податку, як інструменту гармонізації принципів розподільчої ефективності та розподільчої справедливості. У зв'язку з цим особливої уваги в оподаткуванні заслуговують принципи еквівалентності та платоспроможності.

Принцип еквівалентності в оподаткуванні передбачає, що ті, хто отримує вигоду від споживання товарів і послуг, які забезпечує держава, повинні сплачувати податки, потрібні для фінансування їх виробництва. Згідно з принципом платоспроможності величина податків повинна безпосередньо залежати від величини доходів в абсолютному та відносному виразі. Тобто перед нами стоїть завдання органічного поєднання дії податкових принципів і принципів розподілу для досягнення єдиної мети — забезпечення стабільного та ефективного розвитку економіки.

Одним із головних принципів фіскально — економічної політики є принцип розвитку продуктивних сил, який можна розглядати як зовнішній принцип оподаткування, який повинен бути в основі будь — якої податкової системи, і характеризується насамперед зростанням обсягу чистого національного продукту та його збільшенням на душу населення. Виходячи з цього, можна зробити спробу сформулювати загально універсальний принцип оподаткування: податки мають сприяти або не суперечити абсолютному й відносному зростанню чистого національного продукту [1, с. 42]. В такому узагальненому вигляді цей принцип не повинен викликати будь — яких суперечок, так як суспільство кожної країни, як економічно розвиненої, так і той, яка знаходиться в стані розвитку, трансформації, зацікавлене в рості національного багатства. Адже дещо суперечливою є сама ідея, що податки здатні сприяти розвитку продуктивних сил, тому що саме через податки, які існують у державі, вилучається значна частина фінансових коштів із народного господарства. Отже можна зробити висновок, що податки по своїй природній сутності здатні стримувати економічний розвиток економіки.

Слід зазначити, що усі суперечності з приводу основного принципу побудови податкової політики вирішуються шляхом саморегулювання. Це означає, що на окремих етапах система оподаткування

не може увійти в конфлікт із тенденціями економічного розвитку господарства, але в кожному економічно розвинутому суспільстві перевага повинна надаватись розвитку продуктивних сил, а не податковій системі.

На сучасному етапі розвитку фіскальна система повинна відповідати перехідним умовам і ґрунтуватися на таких принципах оподаткування, які відображують особливості і тенденції еволюції сучасної податкової системи [2, с. 36-39]:

1. Стабільність і передбаченість податкового законодавства.

Цей принцип означає незмінність загальних податкових платежів і правил стягнення податків на протязі довгострокового терміну, а також логічність з економічного і правового боку змін у податковому законодавстві.

2. Розвиток регулюючої функції податків — передбачає виконання податками однієї із своїх головних функцій.

3. Рівномірний розподіл податкового тягаря між окремими категоріями платників — маєтсь на увазі, що податкове законодавство повинно бути спрямованим на вирівнювання нерівномірності податкового навантаження між різними категоріями платників, які розрізняються соціальним складом, видом діяльності, географічним місцем розташування тощо, а також не допускати суттєвих розбіжностей при оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності з порційно однаковими рівнями доходу.

4. Принцип комфорту — забезпечується як для платника при внеску податкових платежів, так і для контролюючих суб'єктів по стягненню податків, а також для держави при застосуванні податкових важелів.

5. Рівність, неприпущення будь — яких проявів податкової дискримінації.

Передбачає забезпечення однакового підходу до кожного суб'єкта господарювання при визначенні зоб'язків по сплаті податків і зборів.

6. Принцип рівноваги.

Забезпечує орієнтацію суспільства на підтримування за рахунок податків структурно — виробничої рівноваги.

7. Стимулювання підприємницької виробничої діяльності та інвестиційної активності.

Передбачає наявність податкових пільг.

8. Антиінфляційна спрямованість податків.

Проявляється в стримуванні інфляції шляхом оптимальних податкових вилучень.

9. Економічність.

Виражається у сумірності видатків по стягненню податку і доходів від збору податкових надходжень.

Таким чином, всі вищезазначені принципи мають слугувати базисом для розвитку податку як соціально — економічної категорії та побудови оптимальної системи оподаткування України.

Сучасний період розвитку економіки характеризується збільшенням долі національного доходу, яка стягується через податки. Таке зростання визначається цілою низкою взаємодіючих чинників, які тісно пов'язані з розвитком і ускладненням державних функцій.

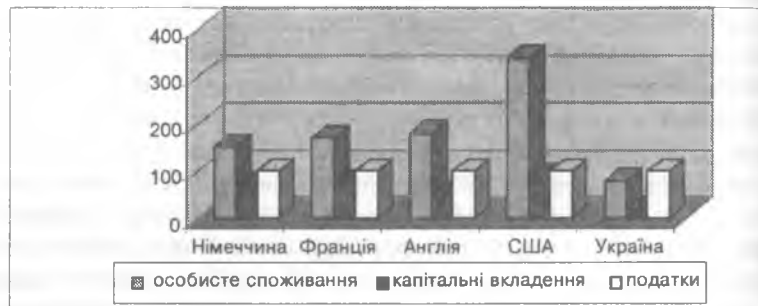
На сьогоденному етапі трансформації економічної системи взагалі та її складових економічних категорій, однією з яких і є податок, він набуває чинності і підлягає аналізу як частина національного доходу держави, яка придбає самостійний рух. Вона розкриває роль сучасної держави, рівень її втручання в процес перерозподілу знов створюваною вартості [3]. Для того, щоб у повному об'ємі зрозуміти вплив податків на процес виробництва та обігу капіталу, необхідно проілюструвати місце податків не тільки в структурі національного доходу, але й у валовому внутрішньому продукті (ВВП), виявити зв'язок процесу руху податків з розширеним виробництвом даного продукту.

Вплив податків на економічні процеси сучасного суспільства можна виявити, проаналізувавши зв'язок податків з усіма структурними елементами системи виробничих відносин. Аналіз даних по країнах з розвинутою ринковою економікою демонструє, що на протязі довгострокового періоду темпи росту податків перевищують темпи росту валового внутрішнього продукту, тобто можна виявити чітку тенденцію збільшення долі податків у ВВП. В свою чергу обсяг ВВП, який вилучається з обігу, значно визначає структуру і темпи росту суспільного виробництва [4, с. 52-53].

Вплив податків на процес розширеного виробництва є багатограним і суперечливим. Про роль податків у розширеному виробництві свідчать показники відповідності між податками і показниками: особистого споживання та валових капітальних вкладень [5,6].

Як свідчать статистичні дані розвинених країн загальна сума податків перевищує обсяг валових капітальних вкладень. По відношенню до особистого споживання податки становлять від 28 до 62%, окрім прикладу по Україні. Тут загальна сума податків перевищує і рівень особистого споживання і об'єм валових капітальних

вкладень. Ці дані свідчать про значний вплив податків на зростання ВВП та оновлення основного капіталу.

Мал. 1. Співвідношення між податками, особистим споживанням та валовими капітальними вкладеннями¹

Рух податків як частини вартості, яка акумулюється державою, тісно пов'язана з рухом всього суспільного капіталу. Відомо, що значна частина заробітної платні, а також прибутку підприємств вилучається державою в вигляді податків. Тому в процесі обігу суспільного капіталу його грошовий вигляд підлягає трансформації, тобто з початку кругообігу грошовий капітал перетворюється на елементи продуктивного капіталу. Таким чином підприємці придбають фактори виробництва: засоби виробництва, робочу силу, капітал, технологічні та інформаційні ноу — хоу тощо. Робітники отримують свою долю національного доходу — подушні доходи та сплачують прямі і непрямі податки. На наступній стадії фінансові кошти вже не приймають участі у кругообігу капіталу, тобто у продуктивному споживанні речових і особистих факторах виробництва і в трансформації капіталу з продуктивної форми в товарну. Далі капітал перетворюється із товарної форми в грошову. Державна політика сприяє такому переходу шляхом організації державного споживання, податкових пільг і інших засобів стимулювання особистого і виробничого споживання. На протязі цього періоду капітал знов отримує грошовий вигляд. Певна частина грошових надходжень підприємців стягується через податки. Таким чином, доля грошового капіталу у вигляді податків постійно вилучається із за-

¹ Джерела формування діаграми: Міністерство економіки України, Держкомстат України. Дані за станом на 2002 р.

гального кругообігу капіталу і отримує самостійний рух. Маса грошового капіталу, яка вивільнюється у збільшеному об'ємі внаслідок отримання доданої вартості, витрачається не тільки на загальні цілі розширеного виробництва, тобто на закупівлю засобів виробництва, але і для найму робочої сили, як фактору виробництва. Інша частина маси грошового капіталу вилучається з кругообігу як стягнення податків. Доходні надходження підприємницького сектору зменшуються шляхом податкових виплат. Грошові потоки у вигляді податків, проходячи скрізь структурні підрозділи фінансової системи, знов вливаються в кругообіг як державні кошти, які були використані на придбання товарів та послуг, виплату субсидій, трансфертів, відсотків по державному боргу тощо.

Таким чином, діалектика податків і є в тому, що, з одного боку, податки скорочують фінансові можливості суб'єктів підприємницької діяльності як покупців засобів виробництва, потенційно скорочують виробниче споживання. Податки на доходи фізичних осіб скорочують потенційні можливості особистого споживання. З іншого боку, податки є фінансовою основою впливу держави на темпи зростання національного доходу і створення гарантованого ринку збуту для національних підприємств і компаній. Податки змінюють структуру попиту і споживання, відносно скорочуючи індивідуальний попит і споживання. Однак саме через податки формуються державний фонд грошових коштів — бюджет, завдяки якому має збільшуватися загальний обсяг державного попиту і споживання. Податки використовуються державою не тільки для розширення споживчої сили суспільства, а і для досягнення певної пропорційності у економічній структурі виробництва і збуту [7]. Такий процес набуває особливого значення в умовах індустріальної і постіндустріальної економіки та при переході країни до розвинених ринкових відносин, коли держава шляхом відповідної податкової політики стимулює збільшення накопичення, тобто капіталізації все більшої частини доданої вартості. Окрім цього, визначається певна пропорційність у розвитку виробничих сил завдяки податковим пільгам для життєважливих та експортоорієнтованих галузей господарства. Саме на такому шляху і в таких умовах трансформації всіх структурних елементів податкової, фінансової системи і економіки та суспільства взагалі знаходиться українська держава.

IV. Висновки. Таким чином, податки в своїй динаміці здійснюють вплив на структуру ВВП. Це обумовлює те, що державна економіч-

на політика нашої країни може сприяти через податки прискоренню оборотності всіх складових суспільного капіталу, зокрема постійного капіталу, шляхом надання інвесторам різноманітних пільг. Важливішим серед них є заохочення прискореної амортизації основного капіталу, в результаті чого частина доданої вартості без трансформації її у прибуток залишається в фондах відшкодування та розширення основного капіталу, що надає підприємцям можливість капіталізувати значну частину прибутку до оподаткування.

Слід зазначити, що податки можуть активно впливати на процес розширеного виробництва, базою для функціонування якого є розвинені ринкові відносини, та темпи зростання національного доходу, який є частиною валового внутрішнього продукту, так як перерозподіл значною долі вартості суспільного продукту у грошовому еквіваленті через податки пов'язано насамперед з поширенням впливу держави на ринкові відносини.

Таким чином, запропонований механізм визначення рівня податків у структурі валового внутрішнього продукту може бути використаний для підвищення ролі податкової системи в прискоренні структурної перебудови і відновлення на цій основі економічного зростання. Для цього необхідно забезпечити цілеспрямований напрямок розвитку податкової політики в бік стимулювання вітчизняного виробництва, інноваційно — інвестиційної діяльності, споживчого попиту, а також посилення регулюючої та контролюючої функцій держави щодо сплати податків. Тільки такий підхід разом з іншими заходами державної економічної політики здатний стимулювати подальший розвиток податкової системи.

Література

1. Воронкова О. М. Податкове регулювання економічних процесів // Фінанси України. — 2003. — №6. — С. 40-46.
2. Литвиненко Я. Концептуальні підходи до розробки Податкового кодексу України // Економіка, фінанси, право. — 2002. — №1. — С. 36-39.
3. Василевська Г. В. Податкова політика у регулюванні економічного зростання // Фінанси України. — 2003. — №2. — С. 39-43.
4. Stiglitz G. Utilitarianism and Horizontal Equity: The Case for Random Taxation // Journal of Public Economics. — 21. — 1992.
5. Щорічник Держкомстату України, 2002.
6. IMF Staff Country Report, 2002.
7. Ковалюк О. М. Роль податкової політики у фінансовому оздоровленні національної економіки // Фінанси України. — 2002. — №5. — С. 118-128.